

ALDOUS HUXLEY U PREDGOVORIMA VINKA KRIŠKOVIĆA*

HELENA PERIČIĆ JAKOVLJEVIĆ

Filozofski fakultet u Zadru

Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 820.09:82.091:929

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Primljeno : 1994-03-30
Received

U ovom se članku autorica bavi jednim segmentom rada Vinka Kriškovića (1862-1952), značajnog ali do danas prešućivanog posrednika engleske književnosti u Hrvatskoj u razdoblju između dva svjetska rata. Riječ je o Kriškovićevim predgovorima uz vlastite prijevode Huxleyjevih pripovijesti i eseje u izborima objavljenim pod naslovom *Giocondin posmijeh i druge pripovijesti* (1938) te *Maslina i drugi eseji* (1939). Krišković o Huxleyju piše kao o "dokumentarnom tumaču psihe zapadnoevropskog čovjeka-intelektualca između dva rata" (J. Horvat). S obzirom na Kriškovićevu naobrazbu i stručnu zaokupljenost političkim pitanjima razumljivo je što je njegova pozornost usmjerena u prvom redu ka značenjskom sustavu Huxleyjeva djela, i to posebice k idejnim/ontološkim sastavnicama (socijalna, politička te ponešto književnoperskriptivna poruka) na kojima se temelje glavni Kriškovićevi poticaji za bavljenje Huxleyjem. Značenje područja izražajnih jedinica Huxleyjevih tekstova u Kriškovićevoj interpretaciji nije zanemarivo (posebice se to ogleda u tumačenju kompozicije Huxleyjevih romana), ali primjedbe koje čine to područje u obradenim su predgovorima međusobno nedovoljno povezane, nesistematične.

Premda je Kriškovićev pristup dostupnom mu književnom stvaralaštvu engleskoga pisca pozitivistički, lišen istinske stručne kritike, on je značajan stoga što je bio stvarno pionirski: putem Kriškovićevih predgovora i prijevoda djelo toga znamenitog predstavnika engleske književnosti onoga doba konačno je dospjelo do šireg kruga hrvatske čitateljske publike.

1. Tridesetih se godina ovoga stoljeća, umirovljeni sveučilišni profesor državnoga prava, Vinko Krišković, počinje intenzivno baviti književnošću, poglavito engleskom.¹ U tom radu ističe se njegovo prevodenje i komentiranje

* Ove se godine obilježava stota obljetnica rođenja Aldousa Huxleyja (1894-1963).

¹ Vinko Krišković (Senj, 18. 5. 1861.-Zürich, 6. 11. 1952.) kontradiktorna je osoba o kojoj je dostupan razmjerno mali broj podataka. Zbog navodne fašističke orijentacije do danas je prešućivan u našoj političkoj i književnoj povijesti. Jedini opsežniji tekst o njemu predstavlja Horvatov portret Vinka Kriškovića u *Hrvatskom panoptikumu* (Zagreb 1965.), kasnije objavljen u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 122. (Zagreb, Matica hrvatska,

Shakespeareovih drama,² prevodenje eseja sakupljenih u knjizi *Moderni engleski eseji*³ te prevodenje pripovijedaka i eseja Aldousa Huxleyja objavljenih u

1983, str. 121-151). Krišković je potomak imućne senjske trgovačke obitelji, obogaćene u prvoj polovici 19. stoljeća. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Senju. Kao mlad Krišković je bio gorljiv strarčevićevac i poklonik svega što je francusko. Studirao je pravo u Zagrebu i Beču (oko 1892). Kupovao je knjige, najnovije publikacije, pretežno anglosaske, kao i francuske, njemačke i talijanske. Pratio je sve: politiku, povijest, sociologiju, ekonomsku problematiku, pa najnoviju europsku beletristiku. Doktorirao je pravo u Zagrebu 1894. godine. Isprva je radio kao činovnik u predsjedništvu Zemaljske vlade. Bio je gradski zastupnik, potom upravnik i blagajnik Ravnateljstva Okružne blagajne za potporu bolesnika u Senju (1894-1897). Djelovao je i kao perovoda Zemaljske vlade (1897-1900) i sveučilišni profesor u Zagrebu. Prema Horvatu, Krišković je tek u pedesetoj godini, za banovanja dra Nikole Tomašića, ušao u aktivnu politiku. Za bana Antuna Mihalovića (1917-1918) bio je "podban" - odjelni predstojnik unutrašnjih poslova. S nestankom Austro-Ugarske 29. listopada 1918. Krišković, stari pravaš, pa unionist, stručnjak za državno-pravna pitanja, povlači se iz politike i nastavlja raditi samo kao sveučilišni profesor. Umirovljen je 1926. godine. Od tada do smrti objavio je dvije knjige eseja iz političko-kulturne prošlosti Engleske: *Anglia docet. Essayi i Sirom svijeta*. Za vrijeme rata, preradivši svoj raniji rad, objavio je *Pisma Juniusova*, sve u Prosvjetnoj biblioteci koju su izdavali slobodni zidari. Godine 1925., nakon tzv. sporazuma Pašić-Radić izdao je brošuru *Dokle smo došli s motom* iz Byrona ("The consequence is being of no party I shall offend all parties"), želeći očito istaknuti vlastito nepripadanje nijednoj stranci. Krajem tridesetih, obeshræbren i razočaran političkim zbivanjima, Krišković se osamljuje. Godine 1941. odlazi u Švicarsku, formalno na liječenje, ali znajući da zauvijek napušta Hrvatsku. S navršenom devedeset i prvom godinom umire u Zürichu, "kao najstariji intelektualac Hrvatske posljednjih desetljeća" (J. Horvat). S prevodjenih šezdeset godina života, umirovljeni Krišković posvetio se engleskoj književnosti, posebice prevodenju Shakespearea i Huxleyja. Suradivao je u *Viencu* (1892), *Jutarnjem listu* (1922, 1924), *Hrvatskoj reviji* (1933-1939), *Obzoru* (1933-1935, 1937), u *Obzor Spomen-knjizi 1860-1935* (1936), *Hrvatskom listu* (1938), u *Hrvatskom kolu* (1939). Krišković se potpisivao kao Junius ili Shakespeare. Dok u *Enciklopediji Jugoslavije* nema članka o Kriškoviću, u abecednom katalogu LZ "Miroslav Krleža" za Hrvatski biografski leksikon piše da je Krišković bio prevodilac i esejist, a kao političar frankovac, fašistički orijentiran. Ovakav površan i do krajnjih konzekvenci iskrivljen sud o Kriškoviću zacijelo je bio razlogom šutnji o ovoj kontraverznoj ali iznimno plodnoj ličnosti.

² Prema riječima Ive Hergešića (*Shakespeare, Molière, Goethe*, Zagreb 1978, str. 80) Krišković je preveo 24 a možda i 29 Shakespeareovih drama. Na žalost, u cijelosti je sačuvan samo prijevod *Hamleta* (u izdanju Maticе hrvatske, 1926). Krišković je kasnije potpuno preradio svoj prijevod, ali ga nije uspio objaviti. Da se radi o sasvim novom prijevodu postaje jasno ako se on usporedi s brojnim i dugim citatima koje je prevodilac umetnuo u svoju veliku studiju o *Hamletu* što je imala poslužiti kao predgovor njegovom novom prijevodu tragedije. Njegova studija o *Hamletu* (kao i o drugim Shakespeareovim dramama) izlazila je u *Obzoru* pod naslovom "Nordijski misterij" da bi iste 1934. godine, u Zagrebu, bila tiskana kao poseban otisak iz *Obzora*, u zasebnoj knjižici. Navedeni odlomci u studiji sve je što je sačuvano od Kriškovićeve drugog prijevoda *Hamleta*. Dvanaest studija Shakespeareovih drama objavljeno je u dvjema knjigama *Predgovori dramama* 1934. odnosno 1935. u Zagrebu. Prevodenje Shakespearea Krišković je držao svojim životnim djelom. Kriškovićev šekspirološki rad pozitivno je ocijenjen u londonskoj *Slavonic Review*, a zbog svog rada Krišković je bio izabran i za člana londonskog Royal Shakespearean Society.

³ Zagreb, Matica hrvatska, 1937.

knjigama pod naslovom *Giocondin posmijeh i druge pripovijesti*⁴ i *Maslina i drugi eseji*.⁵ Za obje je knjige Krišković napisao predgovore koji će biti središnjim predmetom ovoga razmatranja.

Važno je napomenuti kako do pojave Kriškovićevih knjiga Huxley nije bio pristupačan u hrvatskom prijevodu; knjiga *Giocondin posmijeh i druge pripovijesti* predstavlja zapravo prve prijevode Huxleyjevih djela na hrvatski jezik. Tek sljedeće 1939. godine, kad izlazi *Maslina i drugi eseji*, pojavit će se drugo Huxleyjevo djelo u hrvatskom prijevodu. Riječ je o romanu *Point Counter Point* (Kontrapunkt života), u prijevodu Lava Medanića.⁶ Međutim, za kritičku literaturu o Huxleyju u Hrvatskoj između dva svjetska rata može se reći da je bila prilično bogata, pogotovu ako se ima na umu nepostojanje prijevoda. Među napisima o Huxleyju objavljenim prije Kriškovićevih predgovora i prijevoda istakla bih tekstove Ive Hergešića, Josipa Horvata i studiju Josipa Torbarine.⁷

Godine 1937. u predzadnjem pogledu knjige *U svijetu paradoksa I*,⁸ kojom je upotpunio već ionako bogatu bibliografiju vlastitih radova iz politike i

⁴ Zagreb, Matica hrvatska, 1938. U knjizi su sakupljene pripovijesti "Giocondin posmijeh", "Stric Spencer" (Ford), "Mladi Archimed", "Polublagdan" (Chawdron), "Monoki" i "Liječenje mirom".

⁵ Zagreb, Tipografija d.d., 1939. Knjiga sadrži izbor od 24 Huxleyjevih eseja iz šest njegovih zbirki: 1. "Tibet" (iz zbirke *On the Margin*, 1923); 2. "Naočari" (*Along the Road*, 1925); 3. "Zamjena vjere", 4. "Udobnost" (*Proper Studies*, 1927); 5. "Mode u ljubavi", 6. "Poniznost u tvaralackim umjetnostima", 7. "Revolucije", 8. "Raj" (*Do What You Will*, 1929); 9. "Tragedija i cijela istina", 10. "Ostalo je tajac", 11. "Umjetnost i očito", 12. "A bujna optika je milim okom zaigrala", 13. "Glazba noću", 14. "Cviljeti i ciktat", 15. "Vjeronjanja i djelatnost", 16. "Bilješke o slobodi i granice obećane zemlje", 17. "O čarima povijesti i budućnosti prošlosti", 18. "Nova romantika", 19. "Odabrana kicošenja", 20. "Industrija ljepote" (*Music at Night*, 1931); 21. "Pisci i čitaoci", 22. "Riječi i djela", 23. "Književnost i ispiti", 24. "Maslina" (*The Olive Tree*, 1936). U Kriškovićevom izboru "Maslina" je prvi esej u nizu.

⁶ A. H u x l e y, *Kontrapunkt života*. Roman, prev. Lav Medanić (Izd. Suvremena biblioteka), I. knj., Zagreb 1939; II. knj., Zagreb 1939.

⁷ Ovdje prilažem cjelokupnu bibliografiju kritičkih napisa o Huxleyju objavljenu tridesetih godina, točnije do tiskanja Kriškovićevih predgovora. Bibliografija je iznijeta abecednim redoslijedom autora: B o n i f a č i ć, Ante, "Aldous Huxley: Point Counter Point", *Savremenik*, Zagreb, 24, 1931, 3, 4; E s i h, Ivan, "Aldous Huxley. Predavanje dra Lj. Marakovića u Pučkom sveučilištu", *Obzor*, 71, 1930, 278, 2 (Prikaz predavanja); H e r g e š i ć, Ivo, "Savremeni engleski roman. Buntovni ton i opći relativizam poratne literature.", *Obzor*, 71, 1930, 86, 5 (Prikazani: J. Joyce, D. H. Lawrence, A. Huxley, V. Woolf); H o r v a t, Josip, "Svijet u godini 2500", *Jutarnji list*, 22, 1933, 7596 (23. 3.), 9 (O romanu A. Huxleyja *Brave New World*); H o r v a t, Josip, "Pristley i Huxley - dva uzorna engleska romanopisca", *Obzor*, 75, 7. VIII. 1934, 181, 1-2; H o r v a t, Josip, "Agonija literature? Književnost, radio i film", *Obzor*, 76, 1935, 31 (6. 2.), 1-2 (Povodom romana *The New Brave World* A. Huxleyja); T o r b a r i n a, Josip, "Aldous Huxley", *Hrvatsko kolo*, XVIII, 1937, Zagreb, 120-140.

⁸ *U svijetu paradoksa I*, Zagreb, 1937.

državnog prava, Krišković spominje Aldousa Huxleyja. U ogledu Krišković naime primjećuje kako engleska (tj. britanska, prim. HPJ) politika, kao uostalom i engleska knjiga, proživljava doba paradoksa jer se u toj zemlji nastoji što lakše doći do kruha, zabavljati se opirući se svakom naoružanju i imperijalističkoj politici, dok se istodobno "koči kruta zbilja" (Krišković) u kojoj vlada svijest da se Engleska ne smije odreći svojega međunarodnog položaja, ne smije ostati nenaoružana, niti se izdvojiti iz britanskog carstva i iz problema europskog kopna. Ilustrirajući taj engleski paradoks Krišković navodi Huxleyja u čijim se djelima - posebice novijeg datuma, npr. u romanu *Eyeless in Gaza* i letku *What are you going to do?* - ogleda engleska "mirotvorna vjera".⁹

2.1. Kriškovićev predgovor knjizi *Giocondin osmijeh i druge pripovijesti*, pod naslovom "O piscu ovih pripovijesti", razmjerno je opsežan tekst (iznosi 45 stranica), razdijeljen na pet nenaslovljenih dijelova.

2.11. U prvom, uvodnom dijelu predgovora Krišković smješta Huxleyja u kontekst književnosti na prijelazu 19. u 20. stoljeće, kad u engleskoj književnosti nestaje sprege "ideala i načina pisanja", kao odlike svake velike umjetnosti. Ovo je jedno od čestih mjesta u Kriškovićevim napisima gdje dolazi do izražaja nerazumljivost pa i hermetičnost autorova pisanja, proizašle iz neprecizne, arhaične ili pak namjerno/nasilno nekonvencionalne uporabe riječi. Otuda pretpostavljam da je Krišković ovdje imao na umu idejne odnosno ontološke ("ideali") te izražajne sastavnice književnine ("način pisanja"). Krišković primjećuje kako su se među engleskim piscima izdvojili oni koji su rušili predrasude i praznovjerje i oni koji su s prijestolja svrgavali razum da bi tamo postavili dogmu i misticizam, čime je traženje istine postalo u književnosti sporedno. Krišković Huxleyja drži nastavkom individualizma i anarhije zastupljene u francuskoj književnosti pa izdvaja skupinu pisaca koji su po uzoru na Rousseauove *Confessions* "...ispovijedali i iznijeli svoj 'ja' do u najtanje tankoće (Proust). Nisu lučili dobro od zla, nego su do najdavnije davnine istražili povijest individuua (tj. individuuma, prim. HPJ) i kušali spoznati osnovu njegovog bića, da bi ga pridigli i izliječili, a s njime i čitavo društvo".¹⁰ U takvoj je književnosti najznačajnije mjesto zauzeo roman "dok je poezija sve rjeđa ili se s

⁹ Usp. isto, str. 87.

¹⁰ V. K r i š k o v i ć, "O piscu ovih pripovijesti", u: *Giocondin posmijeh i druge pripovijesti*, str. 8.

njime slila".¹¹ Osobine moderne francuske književnosti očite su, po Kriškovićevu sudu, i kod mladeg naraštaja engleskih pisaca, ponaosob kod Huxleyja. Međutim, kod njega su uz odlike francuske književnosti prisutni elementi engleskoga književnog izraza: žestina, "iskonska plemenska samoniklost saske i keltske duše" (Krišković) i nesmotrenost kakva se ne može naći u francuskih književnika.

2.12. U drugom dijelu teksta autor iznosi kratku povijest znamenite Huxleyjeve obitelji te pregled piščevih djela, od prve pjesničke zbirke *Leda* (1920), zbirke pripovijesti *Limbo* (1920) i prvoga romana *Crome Yellow* (1921) do teksta (letka) *Ends and Means* (1937).¹² *Crome Yellow* navješćuje piščevu dvojaku prirodu izraženu u sukobu intelekta i osjećaja. U *Limbu* pak prevladava sarkazam koji mjestimice prelazi u žučljivu lakrdiju. Krišković ističe vješto iznesenu fabulu i "francusku virtuoznost" prvoga romana. U drugom romanu *Antic Hay* (1923) elementi lakrdije prvih pripovijesti još su izrazitiji, sve je začinjeno gorkim i grubim humorom kroz koji izbija besmislenost, "grdna ljutina i smrad" svijeta nakon prvoga svjetskog rata. *Those Barren Leaves* (1925) zabavan je roman, pisan duhovito i šaljivo. Četvrti roman *Point Counter Point* (1928) nastavak je, po Kriškoviću, Huxleyjeva tipa romana lišena fabule i zapleta, karakterističan po kontrapunktalnoj građi nalik izmjenjivanju glazbene teme.¹³ Prema Kriškovićevu sudu, tu je iskazana "vječna borba uma i srca". Međutim svojim intelektualizmom, koji im ne dopušta osjećati poput običnih ljudi, Huxleyjevi likovi iz romana ostavljaju nas ravnodušnima. Upravo ovo mjesto ukazuje da je Kriškoviću bila poznata Torbarinina studija o Huxleyju iz 1937. Naime, i Torbarina, pišući o tom romanu, upozorava na "muzikalizaciju" i kontrapunktalne situacije, da bi neposredno nakon toga ocijenio Huxleyjeve likove hladnim, ciničnim, indiferentnim, bez osjećaja, simpatija i intuicije.¹⁴ Po Kriškoviću takav način oslikavanja likova odstranjuje jezgru umjetnosti - "duševno zadovoljstvo" - temeljeno na oblikovanju stava i naklonosti/odbojnosti prema pojedinom liku u romanu. "Pukom primjenom pravila glazbene harmonije kompoziciji romana, kojemu junaci nisu obični ljudi, neće oni prijanjati za našu dušu onim sitnim psihologijskim crtama, onim neiskazanim čarima i misterijem

¹¹ Isto.

¹² Ovo posljednje djelo u popisu Huxleyjevih objavljenih djela u *A Dictionary of Literature in the English Language - From Chaucer to 1940*, comp. and ed. by R. Myers, Pergamon Press, Oxford, London etc., 1970, uvršteno je među "Other works" odnosno "commentaries" (str. 437).

¹³ Vidi: K r i š k o v i ć, n. d., str. 14.

¹⁴ Vidi: T o r b a r i n a, n. d., str. 130.

kao glazba sama", kaže on.¹⁵ Ni *Brave New World* (1932) nije roman u običnom smislu, tvrdi Krišković: to nije puka utopija, ali se ne radi o budućoj već o sadašnjoj civilizaciji kakvom je pisac zamišlja (Torbarina iznosi slično mišljenje kada kaže da je to djelo "utopistični inferno", u kojem se ne radi o svijetu budućnosti, već o svijetu mašte¹⁶). U ovom romanu oslikana udobnost i sreća omogućena razvitkom tehnike dovode do ključnog opredjeljenja koje zadaje autor: udobnost ili Bog (poezija), koji je svijetom romana potisnut. Tim se romanom osuđuje jednostrani intelektualizam. Ovakva Kriškovićeva ocjena Huxleyjeva stava navodi na zaključak o Huxleyjevoj oprečnosti na koju upućuje Hergešić u spomenutom članku kad tvrdi da se Huxley zapliće u osporavanjima ne uspijevajući prevladati osnovni relativizam i praktično primijeniti svoja načela.¹⁷

Ista Huxleyjeva zamisao bit će iskazana u knjizi eseja *Do What You Will* (1929) gdje on raspravlja o čovjeku koji je kao pojedinac u mogućnosti usavršiti vlastiti karakter. Huxley bi želio da čovjek živi dobro, ali potpuno: svim svojim bićem, tijelom i nagonima, kao i svjesnim duhom, za razliku od likova Dostojevskoga koji su se sasvim istrgli iz "blagodatne vlasti tijela" (Huxley). Na tom se načelu temelji Huxleyjeva filozofija "obožavanja života". Krišković zapaža kako su suvremeni politički problemi o kojima Huxley piše u romanu *Brave New World* zastupljeni u putopisu *Beyond the Mexique Bay* (1934). Po Huxleyju osnovni je problem međunarodne politike psihološki rat dok su ekonomski problemi sporedni: rat je naime posljedica strasti, iskonske čovjekove želje da zadaje bol sebi i drugima; ljudima je dosadila mehanična jednoličnost modernoga života, oni traže snažnije pobude od onih koje im nudi običan život, pa ih nalaze u nacionalizmu i ratu.

Huxleyjeva životna filozofija ovdje je još izraženija: cinizam je kontrapunktiran sa zdravim društvenim pogledima i idealizmom; to je cinizam u shvaćanju slobode koju po svojoj revoluciji stječu oni na vrhu: "Sloboda na vršku socijalne ljestvice nije drugo, nego dopuštenje, da čovjek bude svinja ili čeljade, koje sebi koješta utvara, uobraćen farizejac ili oboje."¹⁸ Huxley vjeruje kako se mir može postići jedino ako ljudi svoju pravednost i miroljubivost grade kao pojedinci jer nema dvostrukog morala, javnog i privatnog. Za razliku od drugih

¹⁵ K r i š k o v i ć, *n. d.*, str. 17.

¹⁶ T o r b a r i n a, *n. d.*, str. 131-132.

¹⁷ H e r g e š i ć, Ivo, *n. d.*, str. 5.

¹⁸ Prema Kriškovićevoj interpretaciji, *n. d.*, str. 23.

pisaca koji su bili vođeni ekonomskim razlozima Huxleyjeve ideje vodilje bile su po Kriškoviću: anarhizam, zapravo astatizam (otpor protiv države, nacije, političke stranke, rase, grada), pacifizam te "integralno" gledanje na svijet (teži razvoju u različitosti i jedinstvu s drugim životima, čime bi se dosegao mir).

2.13. U trećem dijelu teksta Krišković govori o Huxleyjevoj "psihologijskoj slici" i "književnoj fizionomiji".¹⁹ Po Kriškoviću Huxley je "samoživac" koji nema afiniteta prema književnosti kao što su Goetheov *Werther*, Lawrenceove *Zaljubljene žene* ili *Proročke knjige* Williama Blakea. "Ne zna zašto ljude potresaju takove bure čuvstva, a na tako sitne izazive."²⁰

Glavne su osobine Huxleyjeva pisanja: sjajan stil, rezak humor i "ujedljiva" (Krišković) ironija. Junaci su njegovih romana "odsjev Huxleyjeve duše". Sami romani lišeni su fabule, dok je za njegovo pripovijedanje karakteristično prekidanje naracije znanstvenim napomenama, naročito s područja biologije. Intelektualizam koji iz takvog načina pisanja izrasta, temeljen je na "prosvjetljenom umu i praznom srcu",²¹ na pesimističnoj slici svijeta, na relativizmu u duhovnom i praktičnom životu. Huxley je pozitivist i mistik, pesimist i odani vjernik. Osim u nazoru na svijet, Huxley po Kriškoviću izražava svoj intelektualizam i u političkim pogledima; on je pod utjecajem Vilfreda Pareta (*Sociologia generale*), jednog od duhovnih otaca talijanskog fašizma. Priklanjajući se takvim pogledima Huxley ustaje protiv Chestertona, pobornika demokracije, vjerujući da je samo vrlo malen broj ljudi sposoban i voljan ogledati se s višim problemima državnog umijeća jer najsnažnije demokratske države su one u kojima se načela demokracije najmanje logično i dosljedno sprovode.²² Po Huxleyju treba vladati aristokracija, ali ona prava, bez naslijedenih pogodnosti, izuzev stvaralačke darovitosti.

Huxley istražuje prirodu ljudskih ideala i vjeruje kako se oni mogu oživotvoriti putem tzv. "non-attachment" (Huxley), neprianjanja k tjelesnim osjećajima i požudi, k vlasti i znanju, srdžbi i mržnji, odbijanjem od svih osobnih ciljeva. Jedna od prepreka koju valja pri tom ukloniti jest i bolesni nacionalizam. Huxley osuđuje i imperijalizam vjerujući kako se rat može izbjeći tek ne-silom, odnosno pacifizmom. Za njega je pravo rješenje u popravljanju čovjeka i društva istodobno. On je protiv židovskog utjecaja na moderni svijet (koji zagovara

¹⁹ Usp. K r i š k o v i ć, "O pišču ovih pripovijesti", str. 28.

²⁰ *Isto*, str. 29.

²¹ *Isto*, str. 33.

²² *Isto*, str. 35.

nasilje, nagraduje kreposti novcem i socijalnim položajem) i ne želi da se ljudski rod žrtvuje za apstrakcije kao što su država, nacija, stranka itd. Huxley traži najstroži osobni moral (naročito seksualni).²³

2.14. Dok je u prijašnjem dijelu teksta bilo riječi o Huxleyjevu idejnom kolebanju, dotle u četvrtom dijelu Krišković odlučuje govoriti o "savršenom književnom artizmu" i dotjeranom stilskom umijeću Aldousa Huxleyja. Tako Krišković ovoga pisca uvrštava u "naturaliste" koji žele doseći "književnu istinu" ili pak "nadistinu". Krišković nadalje govori o tome da je jezgra Huxleyjeva "artizma stila" u "mnogostručnosti" (tj. mnogostrukosti, *multiplicity*) kako je Huxley razlaže u riječima Philipa Quarlesa u *Point Counter Point*.²⁴ Događaji se promatraju u različitim položajima odnosno iz različitih (osjećajnih, znanstvenih, ekonomskih, vjerskih i metafizičkih) gledišta.

Krišković ističe Huxleyjevo slavljenje latinskog genija utjelovljenog u simbolu masline i karakterističnog za pisce poput Chaucera i Shakespearea koji su zahvaljujući njemu ujedno najnarodniji engleski pjesnici.²⁵ Ono što je zajedničko Huxleyju i najvećim engleskim piscima ima ishodište u renesansi: u njezinu znanju, zanimljivim činjenicama, pronalascima, talijanskom pejzažu i umjetnosti.

2.15. U posljednjem dijelu teksta, zaključku, Krišković se nakratko osvrće na pripovijesti (*short stories*) od kojih je za ovu zbirku, po vlastitim riječima, odabrao "ponajljepše".²⁶

2.2. Predgovor knjizi *Maslina i drugi eseji*, pod naslovom "Dvije tri o ovim esejima" nešto je kraći tekst (11 stranica) bez odijeljenih dijelova, osim završnog odnosno zaključnog segmenta. Krišković se ne slaže s mišljenjem Louisa Gilleta po kojemu vlastiti puritanizam sprečava Huxleya da u svojoj okolini nade ikakvo zadovoljstvo.^{26a}

²³ Usp. *isto*.

²⁴ *Isto*, str. 46.

²⁵ *Isto*, str. 50. U knjizi *Maslina i drugi eseji*, u samom Huxleyjevu tekstu, vidi str. 20.

²⁶ *Isto*, str. 51.

^{26a} Louis Gillet (1876-1943) bio je francuski povjesničar umjetnosti, rođen i umro u Parizu. Postao je članom francuske Akademije 1935. (Vidi, *Larousse du xxe siecle*, sv. 3 (E-H), Pariz, 6. g.) Krišković prenosi misli Louisa Gilleta iz članka (naslov kojega Krišković ne spominje) "...o engleskoj književnosti za kralja Gjura V., što je izišao u svečanom broju lista 'Les Nouvelles litteraires' prigodom dolaska engleskog kralja i kraljice u Pariz prošle (dakle 1938.) godine." ("Dvije tri o ovim esejima", u: *Maslina i drugi eseji*, str. 5).

Naš autor ističe da je Huxley stekao slavu u eseju kao književnoj vrsti koja "kao da je anglosaksonskom geniju najbolje pristala";²⁷ pišući ih, on se oteo svojoj moralnoj i znanstvenoj utopiji. U usporedbi s romanom esej mu je dao mogućnost slobodnijeg i jasnijeg izražavanja vlastitih misli.

Novost koju Krišković donosi u ovom predgovoru jest povezivanje Huxleyja kao individualista - a otuda i "tipičnog Engleza" (Krišković) - s "Bloomsbury skupinom" književnika i intelektualaca od kojih on spominje: filozofa i matematičara Bertranda Russela, glavnog pobornika novih individualista i doktrinarnih anarhista, koji se bune protiv svake vlasti u javnom i društvenom životu, umjerenijeg H. J. Laskija, koji odbacuje politiku državnoga suvereniteta i proglašava "prirodno pravo" pojedinca, te C. E. M. Joad, koji odbija svaku apstrakciju države i prava. Od književnika koji su sudjelovali u radu ove skupine Krišković u zagradi navodi tek imena Lyttona Stracheyja i Virginije Woolf ne zadržavajući se začudo na njihovu radu i utjecaju.

Pored individualizma (ali i pacifizma) Krišković u Huxleyja ističe vjerski *vacuum* modernoga znanstvenog čovjeka. Za njega je svaka znanstvena analiza na području vjere jalova pa ne pristaje ni na učenje (tada veoma popularnih, prim. HPJ) katoličkih ideologa G. H. Chestertona i Hilairea Bellocja jer je "suviše pregao ići do kraja i suviše samoziv, da bi se mogao smiriti kršćanskim spasenjem."²⁸ Stoga se Huxley okreće misticizmu, idejama gnostika te indijskih i židovskih mislilaca kako je "sve u svakom sadržano": cjelina je sadržana u dijelu pa je i čovjek slika i prilika svemira. Te će ideje razviti u teoriju biti konačne neetične i neosobne realnosti, kao posljedice sinteze znanstvenoga istraživanja.

Zaključni, kratki dio predgovora Krišković posvećuje eseju kao "sveopćoj književnoj vrsti našega vremena".²⁹

3.1. Kriškovićeve predgovori o Huxleyju objavljeni su, kako je već kazano, 1938. odnosno 1939. godine. Nadaje se pitanje o razlozima koji su naveli Kriškovića da se bavi Huxleyjem.

Jedan od vanjskih poticaja za bavljenje ovim piscem Krišković je mogao imati u Huxleyjevoj onodobnoj iznimno velikoj popularnosti u svijetu. Na to upućuje zaključni dio predgovora iz 1938. gdje autor spominje sud Andréa Mauroisa o Huxleyju kao jednom od najčitanijih i najomiljenijih pisaca među

²⁷ "Dvije tri o ovim esejima", u: *Maslina i drugi eseji*, str. 6.

²⁸ *Isto*, str. 119.

²⁹ *Isto*, str. 15.

mladim naraštajem čitatelja.³⁰ Dvije godine kasnije taj je sud, istina, Maurois preinačio pa je pored D. H. Lawrencea Huxleyja uvrstio među pisce koje čita tek manjina.³¹ Osim toga, iako se o Huxleyju u nas dosta pisalo, nije ga se prevodilo³² pa se čini vjerojatnim da je Krišković taj propust htio nadoknaditi svojim prijevodima.

Poticaji se mogu naći i u sferi osobnih Kriškovićevih interesa. Naime, snažan razlog da se posveti Huxleyju Krišković je imao u (a)političnosti toga pisca. Naš kritičar Huxleyja naziva apolitičnim "u smislu tvorne politike",³³ i štoviše, parafrazirajući samoga Huxleyja, piše: "A što se tiče političkih načela, Huxleyja je za njih briga kao za lanjski snijeg. Neka mu dadu da živi slobodno i bez straha, neka ga puste na miru, da se bavi svojim poslom, pa će biti baš tako sretan pod tuđinskim despotizmom kao pod britskim ustavom."³⁴ Krišković istina može tvrditi za ovoga pisca da je praktično apolitičan, ali valja imati na umu da je upravo "teorijska" ili verbalna političnost ključni element u Kriškovićevu priklanjanju Huxleyju: Krišković-politolog mogao je u Huxleyjevu djelu naći mnoštvo (politološke) građe za ocjenu koje je bio najviše mjerodavan. Tako će Krišković iznimnu pozornost posvetiti tumačenju Huxleyjevih pogleda na odnos pojedinca prema državi i društvu (posebno Huxleyjevom anarhizmu odnosno astatizmu, pacifizmu i tzv. "integralnom" gledanju na svijet).³⁵

Valja upozoriti da je po nekim prosudbama u ovim tekstovima Kriškovića moguće dovesti u vezu s njemu toliko pripisivanim fašizmom,³⁶ ali je o tome

³⁰ Prema Kriškoviću, A. M a u r o i s, *Magiciens et logiciens*, 1935, str. 324.

³¹ Prema Kriškoviću, A. M a u r o i s, *Histoire d'Angleterre*, 1937, str. 725.

³² Vidi ovdje 1.0 i bilj. 7.

³³ "Dvije tri o ovim esejima", str. 12. Možda je Kriškovića zaintrigirala primjedba engleskog publicista F. A. Voigta (kojega i sam citira) kako možda nikad engleski književnici nisu tako puno pisali o politici a opet tako malo o njoj znali kao danas. (vidi "Dvije tri o ovim esejima", str. 12)

³⁴ "O piscu ovih pripovijesti", str. 11.

³⁵ Vidi *isto*, str. 33-42.

³⁶ U natuknici o Vinku Kriškoviću iz kartoteke Leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža" za *Hrvatski biografski leksikon* piše, kako je već kazano, da je Krišković "frankovac, fašistički orijentiran". Ovakvo određenje zacijelo ima veze s Kriškovićevim sudjelovanjem u Saboru NDH. Zapravo Krišković je bio član Odbora za pravosuđe i bogoštovlje Sabora NDH. Bio je jedan od pojedinaca "što su po liniji svoje građanske savjesti predlagali rješenja, koja nisu temeljitije ulazila u promjene dotadašnjeg statusa Srba, ali se s pomoću njih težilo stvoriti veće jamstvo zaštite života, s obrazloženjem da je to s etičkog gledišta najbitnije pitanje. To svjedoče i pojedine formulacije u spomenutom nacrtu odredbe 'o pravnom položaju' Srba, koji kao takav nije bio prihvaćen." (Fikreta Jelčić - Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945.*, Zagreb, Liber-Skolska knjiga, 1978., bilj. 148, str. 176-177).

teško pouzdano (i ovdje, vjerujem, nepotrebno) govoriti. Vrlo često naići ćemo u njegovu tumačenju na Huxleyjeve zamisli koje su (također u Kriškovićevoj interpretaciji) istovjetne fašističkim, da bi na drugom mjestu bila osporena bilo kakva veza između ovoga pisca i fašizma. Tako naš autor spominje Vilfreda Pareta kao jednog od duhovnih otaca talijanskog fašizma od kojega je engleski pisac mnogo učio³⁷ da bi potom tvrdio kako je Huxleyjev konstruktivni pacifizam, kao posljedica kolektivnog pesimizma i razočarenja nakon prvoga svjetskog rata, u opreci s aktualnim fašizmom i nacionalnim socijalizmom.³⁸

Iz jednog drugog, ovdje još nespomenutog, teksta vidljivo je da je tih godina Kriškoviću Huxley predstavljao pisca koji je neodvojiv od fašističkih ideja. Naime, Krišković 1937. godine objavljuje članak pod naslovom "U poratnoj Evropi"³⁹ gdje piše uglavnom o fašističkim pokretima u Italiji i Njemačkoj tih godina predviđajući s velikom točnošću razvoj događaja. Prema Kriškoviću, fašizam želi udružiti idealizam i realizam;⁴⁰ od svojih pobornika zahtijeva da slijede Mussolinijevo načelo "opasnog življenja" (*vivere pericolosamente* moguće je prevesti kao "živjeti opasno" ili "živjeti u opasnosti", primj. HPJ) i da se "veselo (se) stavljaju na pogibio i sa smiješkom dočekuju muke".⁴¹ To Duceovo načelo Krišković ovdje dovodi u vezu s Huxleyjevim načelom "umijeća integralnog življenja" (*the art of integral living*) dajući poduži citat iz *Kontrapunkta* u kojem pisac to načelo obrazlaže. Riječ je naime o težnji da čovjek živi tako da "traži istinu" u knjigama odnosno znanosti i filozofiji: čovjek treba živjeti potpuno, osobno i intuitivno upoznavajući život i ljude.⁴² Krišković tvrdi da je fašistička ideologija ovu misao čelovode engleskih "mladih" sabila u krilaticu "Libro e moschetto fascista perfetto".⁴³

Spomenut ću još jedan primjer izjednačenja fašističkih stavova s Huxleyjevim. Naime, u istom članku Krišković piše: "Zato fašizam odbacuje modernu nauku narodnog suvereniteta, pa prihvaća vladu nekih boljih, nekih odabranika, aristokracije, ne po rodu ni imutku, nego po sposobnosti i patriotizmu."⁴⁴ Ovo mjesto uvelike podsjeća na Kriškovićevo shvaćanje

³⁷ "O piscu ovih pripovijesti", str. 34.

³⁸ "Dvije tri o ovim esejima", str. 12.

³⁹ V. Krišković, "U poratnoj Evropi", *Hrvatsko kolo*, knj. XVIII, Zagreb, 1937, str. 3-20.

⁴⁰ Vidi *isto*, str. 8.

⁴¹ *Isto*, str. 9.

⁴² Usp. *isto*, str. 9-10.

⁴³ *Isto*, str. 10.

⁴⁴ *Isto*, str. 11.

suvremene demokracije kroz prizmu Huxleyjeva djela kad u predgovoru iz 1938. godine kaže: "Trebalo da vlada aristokracija, ali prava aristokracija, gdje nema drugih naslijeđenih pogodnosti do talenta, a bogataš može tražiti prava da vlada tek na osnovi svoga bogatstva."⁴⁵ Ipak, čini se da je vrlo teško prodrijeti do osobnih Kriškovićevih stavova prema fašizmu a pogotovu o njima davati konačan sud, tim više što su kod njega vrlo česti sasvim oprečni sudovi o ovom pitanju.

Vezano za Huxleyjevu "političnost" mišljenje je našega kritičara da je njegovo djelo literatura iz koje hrvatski narod može mnogo naučiti. Pred konac predgovora iz 1938. Krišković piše:

Hrvatski narod, kao svaki mali narod, bori se za svoj politički i kulturni bitak, a u toj borbi treba mu ideala i zanosa, vjere i morala. Iako se ne može priljubiti svemu, što je Huxley u svom umnom razvitku i duševnom pročišćavanju dokončao, ni napustiti puno toga, što on ne mari ili osuđuje, a što je idealna i etička baština našega samosvojnog bitka, opet može od njega naučiti nebrojene nove i dragocjene istine. Treba da ga svagda sasluša, makar ne valja da ga svagda i posluša.⁴⁶

Krišković međutim nedovoljno jasno obrazlaže razloge zbog kojih bi narod kao što je hrvatski mogao od Huxleyja mnogo naučiti, jer izraz "nebrojene nove i dragocjene istine" daleko je od preciznog određenja. Ni u nastavku teksta Krišković pobliže ne ukazuje na razloge za izrečeni sud, već se gubi u patetici i bombastičnim izrazima uspoređujući Huxleyja s velikanima poput Shakespearea i Milтона:

Jer on kao Shakespeare umije unijeti u svoju ironiju i patos i etos, ubijati porugom i zadisati životom, moliti se pravomu Bogu i klanjati se idolu, zagrijati se idealom i ohladnjeti cinizmom. Kao negda Milton, bira najsmjelija pitanja da ih raspravi svojim perom, juriša svagda u prvim redovima, unosi luč istine u tamne zakutke moderne kulture i ima srca prodrijeti u taj nezdravi zadržak i izazvati strahovitu prasku. Put napretka ljudskog obilježen je ovakvim pothvatima.⁴⁷

Krišković, čini se, nastoji svoj sud opravdati Huxleyjevim pristupom književnosti i stvarnosti, istinoljubljem kao i ironičnim odmakom koji mu omogućava slobodu prosuđivanja i osuđivanja, a sve u svrhu ljudskoga napretka. Može se jedino zaključiti da je narod kao što je hrvatski, prema Kriškoviću

⁴⁵ K r i š k o v i ć, "O piscu ovih pripovijesti", str. 36.

⁴⁶ *Isto*, str. 52.

⁴⁷ *Isto*.

sudu, mogao učiti više iz Huxleyjevih političkih stavova i zamisli negoli iz Huxleyjeva književnog iskustva.

Posljednji motiv nalazi se zacijelo u intimnoj Kriškovićevoj težnji za poistovjećivanjem s piscem koji mu je mogao poslužiti kao uzor. Huxley je Kriškoviću, osobi enciklopedijskoga znanja, velike intelektualne znatiželje i duhovne živosti mogao imponirati kao individualist, "um sveznadar",⁴⁸ "veliki umjetnik jezika i fraze",⁴⁹ "latinski genij" sklon mediteranskoj tradiciji i talijanskoj umjetnosti, renesansni duh upućen u brojna područja znanosti i stvaralaštva. U vezi s tim književno djelo poput Huxleyjeva, u kojem dolazi do izražaja spomenuta autorova erudicija i koje nudi obilje informacija, moglo je Kriškoviću doista biti zanimljivim i poticajnim štivom.

3.2. Krišković piše tekstove o Huxleyju prigodom objavljivanja pripovijesti odnosno eseja ovoga engleskog pisca, nastojeći prema vlastitim riječima, dati portret pisca nazivajući to "psihologijskom slikom" i "književnom fizionomijom".⁵⁰ Sudeći po svrsi tih predgovora moglo se očekivati da će autor ponajviše razglabati o Huxleyjevim pripovijestima odnosno esejima, što međutim nije slučaj: Krišković stavlja naglasak na Huxleyjeve romane. [Ima doduše kratkih spomena o tri Huxleyjeva putopisa: *Along the Road* (1925), *Jesting Pilat* (1926) i *Beyond the Mexique Bay* (1934), u kojima se autor bavi političkim pitanjima aktualnim u zemljama koje posjećuje, no na tome se ovdje ne bih zadržavala.] Razmotrit ću Kriškovićev odnos prema svakoj od ovih proznih vrsta: prema pripovijestima, eseju i romanu.

3.21. Pripovijesti (*short story*, novela) kao proznoj vrsti u prvom od predgovora ("O piscu ovih pripovijesti") posvećeno je tek nekoliko rečenica.⁵¹ Krišković, istina, u pregledu Huxleyjeva stvaralaštva ne propušta čitatelju spomenuti pripovijesti toga autora ("Limbo", "Mortal Coils", "Little Mexican", "Two or Three Graces" i "Brief Candles") iz različitih zbirki (*Lombo*, 1920; *Mortal Coils*, 1922; *Little Mexican*, 1924; *Two or Three Graces*, 1926; *Brief Candles*, 1930), ali je očito da on za pripovijesti ne pokazuje naročito zanimanje jer se stavka o pripovijestima u ovom tekstu svodi uglavnom na nabranje naslova. Usprkos tomu, valja spomenuti kako na početku predgovora esejima Krišković daje visoku ocjenu upravo Huxleyjevim pripovijestima u kojima se

⁴⁸ *Isto*, str. 29.

⁴⁹ *Isto*, str. 51.

⁵⁰ *Isto*, str. 28.

⁵¹ "O piscu ovih pripovijesti", str. 50.

ovaj engleski pisac "često oteo iz svoje znanstvene i moralne utopije, pa je pjesnički savršeno prikazao mnoge svoje doživljaje, što ih je okom zapazio i dušom pročitao".⁵² Pri tome Krišković ova Huxleyjeva kratka prozna djela drži po kvaliteti nastavkom noveleta Thomasa Hardyja, "vremenih pastela" Waltera Patera, povijestica Waltera de la Mare te pripovijedaka Rudyarda Kiplinga i Katherine Mansfield.⁵³

3.22. Eseju pak kao "sveopćoj književnoj vrsti našega vremena"⁵⁴ Krišković u drugom predgovoru ("Dvije tri o ovim esejima") posvećuje nešto više pozornosti makar i o njemu razglaba tek u zaključnom dijelu teksta.⁵⁵ Sama činjenica u opreci je s Kriškovićevom ocjenom iz prethodnog predgovora da je Huxley "prvenstveno esejist, jer je ova vrst pisanja najzgodnija za mozganje i raspravljanje."⁵⁶ Otuda se moglo očekivati da će isti autor u predgovoru o esejima problemom eseja kao književno-znanstvenom vrstom biti više zaokupljen. Po sudu našega kritičara, esej je, prodrijevši u dnevni tisak, prešao književne ovlasti: njega ne pišu samo književnici, kritičari i povjesničari, već i filozofi, ekonomisti, vojnici, umjetnici, teolozi i filozofi. Esaj je "odraz raznovrsnosti", poprište na kojem se "ogleda povijest toga vremena i njegovo uzajamno djelovanje života i ideje, realnosti i gledanja na nju."⁵⁷

Pišući o eseju Krišković se zapravo kreće područjem koje dobro poznaje. Kao ljubitelj engleske kulture i književnosti, obrazovao se na esejima Francis Bacona i Thomasa Babingtona Macaulayja. Neispravno tvrdeći da je esej "posebna književna vrsta nastala u Engleskoj"⁵⁸ iz općenite tendencije novovjeke kulture, da znanje i prosvjetu u što šire življe raznese",⁵⁹ Krišković se i sam ogledao u pisanju eseja. Dapače, svoje je političke stavove uglavnom iznosio u obliku ogleđa. *Anglia Docet. Essayi i U svijetu paradoksa I i II* samo su primjeri brojnih zbirki takvih tekstova. Njima valja pridodati i prijevode *Moderni engleski eseji*⁶⁰ kao uostalom i same prijevode Huxleyjevih eseja.

⁵² "Dvije tri o ovim esejima", str. 6.

⁵³ *Isto.*

⁵⁴ "Dvije tri o ovim esejima", str. 16.

⁵⁵ *Isto.*, str. 15-16.

⁵⁶ "O piscu ovih pripovijesti", str. 30.

⁵⁷ "Dvije tri o ovim esejima", str. 15.

⁵⁸ Esaj dakako nije nastao u Engleskoj već u Francuskoj; njegov je rodonačelnik Michel de Montaigne (1533-1592).

⁵⁹ Iz Kriškovićeva eseja o Macaulayju, *Anglia Docet. Essayi*, Zagreb, 1933, str. 244.

⁶⁰ Vidi bilj. 3.

Naslovi eseja koje spominje u svojim tekstovima obično su popraćeni kratkim Kriškovićevim komentarom. U predgovoru "Dvije tri o ovim esejima" autor navodi sljedeće eseje: "Vjerovanja i djelatnost", "Mode u ljubavi" i "Franjo i Gligorije ili dvije poniznosti". Prvim od eseja Huxley nastoji "da izade iz suvremenog skepticizma i nesvijesnog modernog živovanja",⁶¹ dok su ostala dva eseja (iz knjiga *Proper Studies*, 1927, i *Do What You Will*, 1929), po Kriškovićevu sudu, odraz Huxleyjeve filozofije kulta života.⁶²

O Huxleyjevim esejima pak ima više govora u Kriškovićevu prvom predgovoru ("O piscu ovih pripovijesti"), makar su i ovdje osvrtnja na eseje kratka i nepovezana. Krišković tako spominje sljedeće zbirke Huxleyjevih eseja: *On the Margin*, 1923; *Proper Studies*, 1927; *Do What You Will*, 1929; *Music at Night*, 1931; te *The Olive Tree*, 1936. Na temelju Kriškovićevih komentara esejima moguće je lučiti tri značajna tematska momenta: a) moment Huxleyjeva stava prema odnosu pojedinca i društva, b) moment njegove povezanosti s mediteranskom kulturom i civilizacijom, te konačno c) moment njegova odnosa prema književnom stvaralaštvu.

a) U *Proper Studies*, koji "rade o prerasličnim stvarima, književnim, umjetničkim, socijalnim, političkim, a nisu povezani ničim nego licem piščevim", pisac raspravlja, tvrdi Krišković, o čovjeku u društvu, dok u *Do What You Will* raspravlja o čovjeku pojedincu te o zadacima i mogućnostima društva da stvore uvjete za ostvarenje sreće pojedinca.⁶³

b) Za eseje u knjizi *The Olive Tree* (iz koje je uzeo istoimeni esej i stavio ga na prvo mjesto u vlastitom izboru Huxleyjevih eseja) Krišković primjećuje kako ih pisac iznosi pod simbolom masline - simbolom mira i mediteranske kulture koju je Huxley prigrlio.⁶⁴ Ovom momentu Huxleyjeve povezanosti s mediteranskom kulturom (posebice talijanskom) odnosno mediteranskom civilizacijom Krišković će se nanovo vratiti na drugom mjestu u istom predgovoru. Naime, citirajući nešto kasnije Huxleyjev esej "Maslina" Krišković će slijediti Huxleyjevo pozitivističko isticanje "latinskog genija", "latinskog duha", odnosno mediteranskog utjecaja na mnoge engleske pisce:

⁶¹ "Dvije tri o ovim esejima", str. 12.

⁶² *Isto*.

⁶³ "O piscu ovih pripovijesti", str. 19.

⁶⁴ *Isto*, str. 28. Vidi ovdje 2.14.

Gotovo svi njihovi (tj. engleski, prim. HPJ) pisci, od Chaucerovih vremena pa dalje obraćali su se nekim nepogrešivim nagonom kao lastavica k jugu - k utvarama Grčke i Rima, k živim realnostima Francuske i Italije. U rijetkim prigodama, kad se nisu znali iznaći, pa su skrenuli put istoka ili sjevera, bio je posljedak jadan. Djela Carlyleova su im strašna opomena, da vide, što se događa, kad Englezi zaborave svoju dužnost, po kojoj im valja da budu mješanci, pa se, još u srodstvu s njima, pare se Germanima i njihovim se bogovima klanjaju kao idolima.⁶⁵

c) Što se tiče trećega momenta, on dolazi do izražaja u Kriškovićevoj interpretaciji Huxleyjevih eseja "Tragedy and the Whole Truth" (tj. Tragedija i cijela istina) te u osvrtu na esej "The rest is silence" (u Kriškovićevoj prijevodu, Ostalo je tajac), oba objavljena u zbirci *Music at Night* (1931). Krišković u ovom piscu zamjećuje idejno kolebanje modernoga čovjeka udruženo "sa savršenim književnim artizmom i dotjeranim umijećem stilskim".⁶⁶

Još je u tumačenju književnokritičkog eseja "Vulgarity in Literature" (Kriškovićev prijevod naslova: Prosto u književnosti, 1930), Krišković iznio Huxleyjevo mišljenje kako je prosto (tj. vulgarno, primj. HPJ) u književnosti relativnost, vrsta konvencije koja se neprestano mijenja, a istinski vulgarno u književnosti dolazi do izražaja "kad čovjek ima neke osjećaje, ali ih izražava tako loše, s toliko uvjeravanja, da se ne čine prirodom (vjerojatno: prirodnom, primj. HPJ), nego književnom prijevaram skalupljeni".⁶⁷ Pored toga Krišković je u istom tekstu zapazio Huxleyjevu misao kako veze čovjeka i svijeta, "pograničnu zemlju između 'subjektivnog i objektivnog'" može istražiti osobito ili jedino - književnost.^{67a}

Osvrćući se na poznati esej "Tragedija i cijela istina" Krišković donosi podulji citat/parafrazu iz eseja⁶⁸ gdje Huxley uspoređuje način oslikavanja "istine" u tragediji i u Homera (odnosno, u širem smislu, u prozi). Dio citata glasi: "Kad, naprotiv, umjetnik hoće da načini tragediju, treba da pojedinu čest života odijeli od cjeline ljudskog iskustva i samo nju uzme za grad. Tragedija je nešto, što je razdvojeno od cijele istine, od nje, da tako kažemo, prekaljeno, kao

⁶⁵ Citat iz Huxleyjeva eseja "Maslina", u Kriškovićevoj predgovoru "O piscu ovih pripovijesti", str. 50, a u samom prijevodu iz Kriškovićeve izbora *Maslina i drugi eseji*, str. 20.

⁶⁶ "O piscu ovih pripovijesti", *isto*, str. 42.

⁶⁷ *Isto*, str. 20. Ovaj tekst u *A Dictionary of Literature in the English language - From Chaucer to 1940*, vol. 1 (compiled and edited by Robin Myers, Pergamon Press, Oxford, London etc. 1970, str. 437) nije uvršten među eseje već u kritiku.

^{67a} Vidi *isto*, str. 31.

⁶⁸ *Isto*, str. 43-44.

što je izimак prekaljen od živa cvijeta. Ona bi na priliku iz onoga pričanja Homerova izostavila sve osim plača".⁶⁹ Teoriju "književnosti cijele istine" Huxley je nastojao primijeniti u vlastitim djelima (jer: "...Huxley hoće da bude pisac 'odisejskog' Homera, da kaže 'sve', cijelu istinu"⁷⁰), posebice u romanima, što je skopčano s elementom "naturalističnosti", o čemu će biti kasnije riječi (vidi ovdje o "naturalizmu" u 3. 23 e!). Na pitanje "cijele istine u književnosti" odnosno "nadistine" nadovezuje se pitanje (ne)mogućnosti literarnog izražavanja doživljaja o čemu je riječ u eseju "The rest is silence" (Ostalo je tajac) dio kojega Krišković također citira. Huxleyjev negativni odgovor na ovo pitanje ublažen je zamisli da se ono što se ne da izraziti riječima dade izraziti glazbom⁷¹ (vidi o "muzikalizaciji" u 3. 23 c!). Čini se da je nepotrebno tragati za Kriškovićevim stavom prema književnoteoretskim odnosno književnoperskriptivnim idejama u Huxleyjevima. On naime u ovom slučaju ne nastoji dati više od citata ili parafraze Huxleyjevih riječi, pri čemu je doduše vrlo teško izdvojiti citat (Krišković rijetko koristi navodnike), parafrazu ili moguću Kriškovićevu primjedbu. (Primjer za to je spomenuti citat iz eseja "Tragedija i cijela istina".)

3.23. Glavni (literarni) predmet u razmatranim predgovorima zapravo su Huxleyjevi romani. Krišković upozorava na utjecaj francuskog romana te na općenito prevagu romana u suvremenoj književnosti jer: "Njegova je psihologija (tj. psihologija romana, primj. HPI) počela iznalaziti nesvijesno, pa je istinitije prikazala život pojedinca nego Freudova nauka i dublje spoznala njegove veze s okolinom nego socijalne teorije".^{71a} Međutim, spomenuta zaokupljenost Vinka Kriškovića esejem navela ga je da uputi - iako ne i da ih izričito istakne - na neke komponente ovih romana koje izvire iz same prirode eseja. Među tim komponentama istaknut ću sljedeće:

- a) esejističnost (= "roman-esej")
- b) idejnost (= "roman-ideja")
- c) muzikalizacija (= "muzički roman")
- d) odsutnost fabule (= "defabularizacija")
- e) naturalizam
- f) ukidanje značenja vremena

⁶⁹ Isto, str. 44.

⁷⁰ Isto, str. 45.

⁷¹ Isto.

^{71a} Isto, str. 8.

Redosljed ovih komponenti moguće je mijenjati jer su pojedine od njih temeljene na različitim načelima odnosno tipologijama romana; one se prožimlju ili proizlaze jedna iz druge.

a) Esejističnost romana tj. roman-esej ulazi u tipologiju temeljenu na različitim predliterarnim oblicima pismenosti, u ovom slučaju na eseju. Krišković o Huxleyju piše kao o "novatoru kompozicije romana"⁷² čiji romani predstavljaju velike eseje: "On je možda jedini u svjetskoj književnosti, koji piše esej u obliku romana".⁷³ Krišković primjećuje da Huxley svoje pričanje o ljudskim zgodama prekida znanstvenim napomenama, naročito biološkim:

Književno stablo Huxleyjevo niklo je i razgranalo se iz zrna gorušičina njegovih znanstvenih, socioloških i psiholoških opažanja. Zato prečesto ljudske zgode, što ih iznosi, prepleće naučenim znanjem, da kadšto kvare estetski užitak i otežava razumijevanje. U svojim djelima iznosi nebrojene teorije, izlaže ih savršenom naučnom vještinom i brani duhovito, domišljato i temeljito, ali se kadšto kose s onima, što ih poslije iznese, jer ih gradi na iskustvu, pa ih je svagda gotov napustiti, kad ih novo iskustvo pobija.⁷⁴

Napominjem da, iako se približava pojmu tzv. "romana-eseja", Krišković taj termin ne poznaje.

b) Čini se da Kriškoviću nije bio poznat ni termin "roman ideja" (koji pripada tipologiji romana prema autorovim namjerama i osnovnom tonalitetu) u značenju karakterističnog izraza intelektualnog proturječja vremena u kojem nastaje, kao i šire duhovne i ljudske utemeljenosti suprotnih načina shvaćanja svijeta. Iako dakle taj žanr ne poznaje, Krišković o njemu implicitno govori kad kaže da Huxleyjevi romani predstavljaju "ideje u čovječjem ruhu".⁷⁵ Torbarina će međutim u dijelu teksta posvećenog *Kontrapunktu života (Point Counter Point)* izrijekom spomenuti termin "roman ideja".⁷⁶

Unutar "romana ideja" kao žanra kojemu pripadaju Huxleyjeva djela valja spomenuti one osobine vezane za romanesknu kompoziciju odnosno organizaciju

⁷² *Isto*, str. 51.

⁷³ *Isto*, str. 6.

⁷⁴ *Isto*, str. 32.

⁷⁵ "O piscu...", str. 30.

⁷⁶ Vidi T o r b a r i n a, n. d., str. 132.

teksta koje se isprepliću, a kojih se Krišković u svom tekstu dotiče. To su "muzikalizacija" (uglazbljenje),^{76a} kontrapunktalnost i mnogoznačnost.

c) Krišković za razliku od Torbarine ne spominje termin "muzikalizacija" (kao ni "kontrapunktalnost") iako ga u romanu *Point Counter Point* spominje sam Huxley,⁷⁷ ali je svjestan postupka organizacije romana koja teži efektima i oponašanju postupaka karakterističnih za glazbu: on tvrdi kako je tehnika Huxleyjevih romana dotjerana s obzirom da se temelji na suprotnosti mišljenja, pobude, osjećaja i svjetonazora likova, na kontrapunktalnoj građi zapleta nalik izmjenjivanju glazbene teme: "Pojedini su karakteri obrađeni tematski, kao u sonati ili simfoniji. Oni su kao teme, protivteme i varijacije, kao melodije, koje se uporedo prate i prepleću, kao različiti glasovi, po kojima se ista tema redom udešava."⁷⁸ Krišković upućuje na to da riječima lika u romanu, Philipa Quarlesa, autor tumači tu glazbenu tehniku. Autor se dakle "izvukao iz spona zapleta i na njegovo mjesto postavio glazbu."⁷⁹ Po Kriškoviću, glavnu melodiju unutar ovoga romana čine stihovi Fulkea Grevillea koje je autor uzeo za *motto*.⁸⁰ Na drugom mjestu u predgovoru, Krišković će, primijetivši da Huxley nastoji ispričati "svu istinu" zaključiti kako Huxley postupa poput Shakespearea: kad nešto ne može izraziti riječima on doziva glazbu. A ako ga i glazba izda - preostaje tišina.⁸¹

I s muzikalnošću i s kontrapunktalnosti vezana je mnogostrukost (po Kriškoviću "mногоstručnost" a po Torbarini "mногоstranost", kao prijevod engleske riječi "multiplicity").⁸² Ovaj bi se pojam mogao izjednačiti sa značenjem uvriježenog termina "polifoničnosti" u književnosti kao višeglasnosti doživljaja te misaone i moralne složenosti. Krišković pravilno zamjećuje da kod Huxleyja jedan te isti događaj prikazuju osobe različitih zanimanja: biolog, kemičar, povjesničar itd., iako su osim znanstvenog odnosno znanstveničkog

^{76a} Vidi V. Ž m e g a č, *Povijesna poetika romana*, Zagreb, GZH, 1987, str. 298-299.

⁷⁷ Ali "ne kao što su simbolisti radili, podređujući smisao zvuku", nego "u velikim razmjerima, u strukturi": promjenom "štimunga", naglim prijelazima, moduliranjem udvajanjem situacija i karaktera (prema članku "Muzički roman", u: *Rečnik književnih termina*, Beograd, Nolit, 1986, str. 456).

⁷⁸ "O piscu ovih pripovijesti", str. 14.

⁷⁹ *Isto*, str. 15.

⁸⁰ Posljednji od navedenih stihova u tom mottu glase: "Passion and Reason, self-division's cause." /Strast i razum uzrok su unutrašnje podvojenosti./.

⁸¹ Aluzija na Hamletove posljednje riječi: "The rest is silence". Usp. *isto*, str. 46. Tim je riječima Huxley naslovio ovdje spominjani esej. Vidi ovdje 3.22, o eseju "The rest is silence".

⁸² Usp. *isto*.

pogleda zastupljena i gledišta "prosječnog putenog čovjeka" (Huxley). Riječ je o mnogostrukosti "očiju" (Krišković) i videnih pojava jer jedan te isti događaj različiti likovi vide na svoj način odnosno vide različiti sloj stvarnosti, pri čemu sve oči gledaju "odjednom" (Krišković zacijelo misli: istodobno). Krišković nudi primjere iz *Point Counter Point*,⁸³ makar naglašava kako Huxley uspijeva sve te mnogostruke, znanstvene poglede uplesti u pričanje, a da nimalo ne kvari estetski užitak: Huxley je svjestan da će čovjek znanosti nadživjeti svoje doba samo onda ako je i umjetnik. Prema tome, i (znanstveni) podaci u (Huxleyjevu) djelu postat će s vremenom irelevantni, ali će djelo ostati vrijedno sadrži li umjetničko, književno.

d) Iako ne spominje izričito termin "defabularizacija", Krišković u nekoliko navrata konstatira kako je npr. *Point Counter Point* tip romana lišen fabule i zapleta: romani se razvijaju u dramskom obliku i predstavljaju "svojevrsne razgovore sa samim sobom".⁸⁴

e) Za Kriškovića Huxley je "naturalist" jer želi doseći - prema riječima samoga Huxleyja iz eseja "Tragedija i cijela istina" - "književnu istinu", poput Homera u *Odiseji* ili Fieldinga u *Tomu Jonesu*. Huxleyjev naturalizam ili naturalističnost, koja iz spomenutog atributa proizlazi, Krišković povezuje s iznošenjem "silnog oceana neznatnih stvari, događaja i misli, što se bez kraja prostire u svakom smjeru, od kojega je god rta otoka (karaktera, pripovijesti) pisac voljan promatrati".⁸⁵ Takvo gledanje moguće je dovesti u vezu s uvriježenim pojmom naturalizma kao normom objektivnoga pripovijedanja ili pak kao mogućnošću vjernog reproduciranja zbilje. Istovjetnu je misao iskazao i Torbarina u spomenutom eseju kad je kazao kako Huxley piše naturalistički težeći ispričati "cijelu istinu". Ta je istina povezana s objektivnošću pričanja koja dolazi do izražaja u zbirci novela *Limbo* i *Mortal Coils* kad se osoba pripovjedača podvrgava objektivnosti pričanja a idejni se materijal eliminira pa ostaje samo čista i hladna ironija. U noveli "The Claxtons", primjećuje Torbarina, autor satirički prikazuje idealističku umjetnost i etiku namjerno podcrtavajući materijalno i konkretno na uštrb svega što je duhovno i idealistično.⁸⁶ Krišković u

⁸³ Usp. *isto*, str. 46-49.

⁸⁴ *Isto*, str. 14.

⁸⁵ *Isto*, str. 44.

⁸⁶ Vidi T o r b a r i n a, *n.d.*, str. 135.

romanu *Eyeless in Gaza* zamjećuje i slobodnije iznošenje seksualnih scena. Naturalističnost je izražena i kroz često "biologiziranje" ljudskih razmišljanja, "razbijanje" emocionalnog racionaliziranjem, poznanstvljenjem. To nas dakako vraća na esejističnost koja je spomenuta na početku.

Kao što je već kazano, Krišković napominje kako Huxley o "književnoj istini" razglaba u eseju "Tragedija i cijela istina" (vidi ovdje 3.22). U citatu iz tog teksta spominje se "nadistina" dobre umjetnosti, koja je vjerojatnija od činjenice same;⁸⁷ Huxley želi iskazati, izraziti cijelu istinu, a ne samo ono što se izražava u npr. tragediji: katarza tragedije žestoka je i apokaliptična, ali blaža katarza proizvedena književnošću cijele istine traje dulje.⁸⁸ "Književnost cijele istine, jer je kemički nečista, ne može da nas pokrene tako brzo i živo kao tragedija ili koja druga vrst kemički čiste umjetnosti. Ali zato su njezini učinci trajniji."⁸⁹

f) Krišković u romanu *Eyeless in Gaza* zamjećuje kako se slijed pripovijedanja ne drži "objektivnog slijeda događaja, nego iznosi samo neke dane, koji su u sebi sabili čitave godine, neke satove, koji su dali čitavu vrijednost nekom danu"⁹⁰ pa taj moment naš autor uspoređuje s postupkom na filmu (tj. filmskom montažom, prim. HPJ) i s vremenskim prividom u Shakespeareovu *Otelu*, "gdje smo zaokupljeni gledanjem tih dana i satova, a vrijeme se izmakne našoj pažnji".⁹¹

Torbarina pak, pišući o istom romanu naglašava kako je taj roman novost po književnoj formi jer razbijajući kronologiju Huxley "simfoniji prostora" dodaje i "simfoniju vremena"; izabirući i ispreplićući isječke iz različitih razdoblja života književnoga junaka, Huxley uspijeva, više čak i od Prousta, Joycea i Virginije Woolf ograničiti ili potpuno ukinuti značenje vremena u romanu.⁹² Krišković začudo na ovoj razini ne uspoređuje Huxleyja niti s jednim od spomenutih pisaca.

3.3. Čini se da se kontekst u koji Krišković smješta Huxleyja nadaje kao posebno pitanje. Kao glavne osobine Huxleyjeve Krišković navodi individualizam, pacifizam i vjerski *vacuum* spojen s "filozofijom besmislenosti" koja je ovom piscu i većini njegovih suvremenika dvadesetih godina bila

⁸⁷ K r i š k o v i ć, *n.d.*, str. 43.

⁸⁸ Usp. *isto*, str. 44.

⁸⁹ K r i š k o v i ć u: "O piscu ovih pripovijesti", str. 44.

⁹⁰ *Isto*, str. 22.

⁹¹ *Isto*.

⁹² Vidi T o r b a r i n a, *n.d.*, str. 138.

"polugom oslobođenja" što ga je učinila "oštrovidim crtačem modernoga nemorala i engleske inteligencije". Kako je spomenuto, Huxleyja Krišković također povezuje s nekim anarhistički orijentiranim predstavnicima "Bloomsbury skupine".

Što se tiče književnoga izraza, po Kriškoviću, Huxley je "najobrazovaniji i najdotjeraniji artist našega vremena, učenik Prousta i Freuda",⁹³ nastavak "moderne francuske knjige", uz Lyttona Stracheyja(!) od svih modernih engleskih pisaca najviše obrazovan u francuskom duhu.

Međutim, iako prema tumačenju našega kritičara Huxley zadržava tipičnosti engleske književnosti, Krišković toga pisca na neposrednoj literarnoj razini ne povezuje sa suvremenim engleskim piscima - Joyceom, Lawrenceom i Virginijom Woolf - kao što to čine npr. Hergešić i Torbarina.⁹⁴ U predgovoru iz 1938. spominje D. H. Lawrencea na nekoliko mjesta,⁹⁵ ali uglavnom tek u ulozi Huxleyjeva prijatelja čija načela u romanu *Brave New World* ispovijeda lik Marka Rampiona. Joycea pak Krišković dovodi u vezu s Huxleyjem na razini njihova odbijanja "kršćanskog spasenja" i priklanjanja misticizmu.⁹⁶

Krišković će radije Huxleyja povezati sa Shakespeareom (posezanje za glazbenim izražajem), Williamom Blakeom (misticizam), Stendhalom, Dostojevskim i Tolstojem, ali uglavnom na idejnoj odnosno ontološkoj razini književnoga djela.⁹⁷

Zanimljivo je da će Krišković spomenuti Andréa Gidea, ali ne u kontekstu muzikalizacije romana, kao što to čini Torbarina,⁹⁸ niti u sklopu obrazloženja kompozicije tzv. "romana ideja", nego tek kao jednog od suvremenih pisaca "kojima su ekonomski razlozi bili preči, da su, kao na priliku André Gide, uskočili u komuniste."⁹⁹

⁹³ "Dvije tri o ovim esejima", str. 5.

⁹⁴ Torbarina će također istaći kako je Huxley nastavljatelj tradicije engleskih pripovjedača 18. stoljeća i finih satirika kao što su T. L. Peacock (kojega je Krišković spomenuo kao esejista) i Jane Austin, ali će ujedno primijetiti da u ranijim svojim radovima kao što je prvi roma *Crome Yellow* ovaj autor asimilira utjecaje A. Francea, Baudelairea, Rimbauda i Laforgeua. Usp. T o r b a r i n a, n. d., str. 124.

⁹⁵ K r i š k o v i ć, "O piscu ovih pripovijesti", str. 17, 29 i 32.

⁹⁶ "Dvije tri o ovim esejima", str. 11.

⁹⁷ Usp. "O piscu ovih pripovijesti", str. 31.

⁹⁸ Torbarina, u studiji o Huxleyju spominje da je Huxley od Gidea naučio "kako se dnevnik glavnog junaka može efektno umetnuti u tok pričanja" (str. 129), dok *Kovače lažnoga novca* uzima kao primjer romana u kojem autor "isprepliče varijacije na nekoliko tema, koje predstavljaju različite skupine karaktera" (str. 139).

⁹⁹ K r i š k o v i ć, "O piscu ovih pripovijesti", str. 28.

3.4. Krišković u svojim predgovorima obuhvaća gotovo sva Huxleyjeva djela objavljena do 1936. (roman *Eyeless in Gaza*) odnosno 1937. (letak *An Encyclopaedia of Pacifism*), iako ih ne nastoji ni žanrovski ni tematski grupirati.¹⁰⁰ Imajući na umu doba kad se pojavljuju Kriškovićeve predgovori, kao i spomenutu obuhvatnost, može se zaključiti da je Kriškovićevo poznavanje Huxleyjeva (i ne samo njegova) stvaralaštva na zavidnoj razini. (On, naprimjer, prevodeći svaki naslov pojedinog djela, potanko obrazlaže podrijetlo toga naslova, što je kuriozum za našu onodobnu kritiku engleske književnosti).

Gradu prikazanih predgovora moguće je razdijeliti na dva glavna područja interpretacije: područje interpretacije značenjskih sastavnica Huxleyjevih tekstova te područje interpretacije izražajnih sastavnica istih tekstova. S obzirom na Kriškovićevo naobrazbu i stručnu zaokupljenost političkim pitanjima razumljivo je što je njegova pozornost usmjerena u prvom redu ka značenjskom sustavu Huxleyjeva djela, i to posebice k idejnim/ontološkim sastavnicama (socijalna, politička te ponešto književnopreskriptivna poruka) na kojima se temelje glavni Kriškovićeve poticaji za bavljenje Huxleyjem. Značenje područja izražajnih jedinica Huxleyjevih tekstova u Kriškovićevoj interpretaciji nije zanemarivo (posebice se to odnosi na tumačenje kompozicije Huxleyjevih romana), ali primjedbe koje čine to područje u obrađenim su predgovorima "razbacane" i međusobno nedovoljno povezane, nesistematične. Ta činjenica ujedno ukazuje na neke nedostatke Kriškovićeve tekstova.

Njegovo, naime, poznavanje Huxleyja, usprkos širini, ne posjeduje kritičku težinu. Uranjajući u političke poruke Huxleyjeva djela - što je Kriškovića očito najviše zanimalo - on pitanjima koja su relevantna s gledišta književne kritike (posebice problemima izražajnog sustava) ne pristupa s potrebnom pozornošću, dubinom i dosljednošću. Pa i kad zalazi u problematiku Huxleyjeva izraza ističući važne osobine njegove romaneskne kompozicije (defabularizacija,

¹⁰⁰ On ne spominje ranije pjesničke zbirke *The Burning Wheel* (1916), *The Defeat of Youth* (1918) i kasnije *Arabia Infelix* (1929) i *The Cicades* (1931). Također mu nije poznata knjiga eseja *Holy Face and Other Essays* (1929), a nema ni riječi o Huxleyjevu dramskom radu. Huxley je napisao *The Discovery*, adaptaciju za modernu pozornicu komada Francisa Sheridanana (1924) i dramu *The World of Light* (1931), a nije zanemariv ni podatak da je 1930. Campbell Dixon dramatisirao *Point Counter Point* pod naslovom *This Way to Paradise*. (Podaci iz *A Dictionary of Literature in the English Language - From Chaucer to 1940*, vol. 1, compiled and edited by Robin Myers, Pergamon Press, Oxford, London etc. 1970, str. 437. U istom izvoru navedeno je, izgleda pogrešno, da je roman *Antic Hay* objavljen 1932. a ne 1923). Unatoč tomu Kriškovićev je prikaz Huxleyjeva stvaralaštva obuhvatniji od Torbarinina jer se potonji usredotočio tek na tri zbirke pripovijesti (*Limbo*, *Mortal Coils* i *Brief Candles*) i romane do *Eyeless in Gaza*.

muzikalizacija itd.) i mimezisa (naturalističnost) o kojima bi trebalo poduže raspravljati, Krišković se tih pitanja tek dotiče. Nadalje, kada pravilno upućuje na neke značajne književnoteoretske odnosno književnopreskriptivne ideje iz Huxleyjevih eseja (kao što su "Tragedija i cijela istina" te "Ostalo je tajac"), on ih ne nastoji samostalno protumačiti: nudi ih uglavnom u obliku (nejasno omeđenih) citata i parafraza.

Medu momentima koje Krišković dotiče ili ističe prevladavaju oni koji su nazočni i u Torbarininu tekstu; na mnogim mjestima Krišković naglašava iste elemente i misli iz Huxleyjeva djela koje naglašava i Torbarina (dapače, mnogi citati iz Huxleyjevih tekstova ili tekstova njegovih tumača istovjetni su onima koji se mogu naći u Torbarininu članku) tako da je očito kako je svoj tekst Krišković pisao potaknut, nadahnut ali ne i odmaknut od Torbarinina teksta.

Primjetno je često "gubljenje niti": Krišković prenosi nerazradene, nedovršene misli iz jednog u drugi dio teksta raspršujući se pri tom. (Npr. u predgovoru iz 1938. nepotrebno se u nekoliko navrata vraća na Huxleyjevu /a/političnost.). Krišković je nesistematičan, konfuzan, metodološki nediscipliniran pa skače s predmeta na predmet. (Npr. u trećem dijelu predgovora Huxleyjevim pripovijestima piše da je autor prvenstveno esejist, da bi neposredno nakon toga pisao o stilu i junacima Huxleyjevih romana.)¹⁰¹ Vrlo često nije jasno gdje završavaju citati jer Krišković ispušta drugi par navodnih znakova (Npr. u slučaju poduljeg citata iz eseja "Tragedija i cijela istina" ili pak citata iz eseja "Ostalo je tajac", oba u predgovoru "O piscu ovih pripovijesti". Jezik mu je arhaičan i često izvještačen.¹⁰²

4. Iz svega ovoga nadaje se pitanje u kolikoj su mjeri Kriškovićevi napisi o Huxleyju doista književna kritika u suvremenom značenju toga termina. Valja imati na umu da on svoje tekstove objavljuje u doba kad primjerice Erich Auerbach objavljuje svoje prvo djelo *Figura* (1938), nakon što je T. S. Eliot objavio neke od najutjecajnijih književnokritičkih eseja stoljeća (koji su štoviše

¹⁰¹ "O piscu ovih pripovijesti", str. 30.

¹⁰² Po ocjenama nekih kritičara Krišković se služi jezikom zadarsko-splitske, narodnjačke "škole", kojoj su pripadali Mihovil Pavlinović, Natko Nodilo i fra Ivan Despot. Međutim, Kriškovićev jezik donosi niz nečistoća koje su mnogi svojevremeno opravdavali i držali sastavnim dijelom njegova stila. U zaključku svog članka "Kriškovićevi eseji" (*Jugoslavenska njiva*, 1925, 2, str. 75), iako svjestan brojnih nepravilnosti Kriškovićevega izraza, Arsen W e n z e l i d e s tvrdi: "Sve ovo ne znači da autor nije učio jezik i da nema osjećaja za dobru prozu, nego je dokaz kako naš jezik nije onako lak i jednostavan kako se misli."

Kriškoviću poznati¹⁰³) i kada umire Freud (1939). No isto tako valja poznavati hrvatsko književnokritičko ozračje u kojem Krišković objavljuje svoje napise, a koje je još uvijek daleko od (zapadno)europskih dostignuća na tom polju. U slučaju koji je pred nama riječ je o pozitivističkom pristupu kojim se želi reći "sve", a pri čemu se gubi iz vida sama književnina. Ipak, Kriškovićev rad na Huxleyju, kojega je držao "dokumentarnim tumačem psihe zapadnoevropskog čovjeka-intelektualca između dva rata"¹⁰⁴ predstavlja pionirsko djelo iz razloga koji je u uvodnom dijelu već naveden. U širem smislu, njegova je uloga u približavanju engleske kulture i književnosti hrvatskom čitateljstvu od ključne važnosti, jer je, prema riječima Mate Ujevića, "prodrio u prošlost i sadašnjost, književnost i društvene prilike onog neobičnog naroda, koji je dao svijetu najvećeg dramatika i najveći imperij".¹⁰⁵

Helena Peričić Jakovljević: ALDOUS HUXLEY IN THE PREFACES OF VINKO KRIŠKOVIĆ

S u m m a r y

The article treats a segment of the work of Vinko Krišković (1862-1952), an important but up to now neglected mediator of English literature in Croatia between the world wars. Krišković wrote prefaces to his translations of Huxley's stories and essays in selections published under the titles *Gioconda's Smile and Other Stories* (*Giocondin posmijeh i druge pripovijesti*, 1938) and *Olive Tree and Other Essays* (*Maslina i drugi*

¹⁰³ Usp. "Dvije tri o ovim esejima", str. 15.

¹⁰⁴ Josip H o r v a t, "Vinko Krišković", u: *Hrvatski panoptikum*, Zagreb, 1965, 1982. Ovdje prenjeto iz *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 13. kolo, knj. 122 (prir. N. Batusić i J. Bratulić), Zagreb 1983, str. 148.

¹⁰⁵ Mate U j e v i ć, "Engleski eseji", *Hrvatska prosvjeta*, 24, 1937, 5, str. 230.

eseji, 1939). To Krišković, Huxley is a “documentary interpreter of the psyche of the West European intellectual between the two wars” (J. Horvat). Because of his education and professional absorption with political questions it is understandable that Krišković focuses mainly on the semantic system of Huxley’s work, particularly its ideological and ontological components (the social, political and partly prescriptive literary message of his works) on which the principal impulses for his interest in Huxley were based. Although he does not neglect the expressive characteristics (especially those related to the composition of Huxley’s novels) Krišković does not treat them with care, his comments are not adequately connected and are not systematic.

Although Krišković’s approach to Huxley’s literary creation is positivistic, devoid of true criticism, it is important because it was pioneering: through Krišković’s prefaces and translations the work of this notable representative of English literature had finally reached the wider circle of the Croatian reading public.